

Tudomány Attila

Bálnák és vadászai

Tengeri hadviselés. Ez a kifejezés általában a különböző történelmi korokban az emberi kéz alkotta különféle típusú hajók, tengeralattjárók küzdelmét jelenti egyes nemzetek, szövetségek között. Az emberiség története során számos vízi ütközet zajlott le. Hajó hajó ellen, ember ember ellen harcolt. Az ember azonban nem érte be ennyivel, kiásta a csatabárdot a természet ellen. Esetünkben azonban nem a szelek, viharok, a háborgó óceánok hullámai ellen lépett fel. Ennél többre vágyott: a természet legnagyobb élőlényével, az óceánok és tengerek uráva, a bálnával csatázott. Persze a maga módján. Segítségül hívta az agya által kieszelt gyilkoló eszközök tárházát, hadjáratot, irtóhadjáratot szervezett. Hadat viselt a bálnák ellen.

A kezdetek

Az ember és cetek véres története az ősidőkben kezdődött. Az ember ekkor tette próbára vadászó képességét vízen is. Az északi féltekén a partvidéki törzsek már valószínűleg i. e. 2000 körül a vizcayai bálnára és a már kipusztult atlanti-óceáni szürke bálnára vadásztak a portugál partok közelében. Észak Amerikában a Thule-kultúrához tartozó eszkimó törzsek az északi vizcayai bálnákat, az Atlanti-óceán partján élők pedig a szürke és a hosszúsárnyú bálnákat üldözték. A módszerek közel azonosak voltak. A nyitott csónakokban ülő evezősök igyekeztek annyira a bálnák közelébe férkőzni, hogy valamelyikük belevághassa kőheggyel vagy tuskés csonttal felszerelt szigonyát, amelyhez nyers marhabőről készült zsineret és bőrtutajt erősítettek. Ezek a vadászatok többnyire kudarcra végződtek. A fegyver eltört, kiszakadt a bálna testéből, a csóna-

kot elöntötte a víz a vergődő, védekező bálna farokcsapásától, a zsiner elszakadt, vagy épp a tutaj sodródott olyan messzire, hogy az ilyenformán hoppon maradt vadászok nem tudták követni áldozatukat. Voltak sikeres vadászatok is, ilyenkor az állatot szó szerint el kellett véreztetni, hiszen a kezdetleges eszközökkel nem lehetett a bálna létfontosságú szerveihez férni. Ez nem volt veszélytelen vállalkozás, a dühöngő állat nem csak a csónakot, de a vadászokat is szétzúzhatta. Ha sikerült elvéreztetni a bálnát, akkor még a szállítás fáradságos feladata állt a vadászok előtt. A tetemet be kellett vontatni az öbölbe, ami a széljárástól, vízjárástól függően hetekig eltarthatott. A korai időkben az ilyenformán vadászó törzsek régészeti leletei között kevés bálnacsont bukkan fel, ami azt bizonyítja, hogy évi két-három bálnát tudtak elejteni, és bálna elsősorban mint fogyasztási termék volt jelen. Egy család hosszú idő alatt fogyasztott el egy bálnát. A korai ember nem jelentett komoly veszélyt a cetekre. Próbálkozásait inkább maguk a vadászok sínylették meg sem mint a bálnák. A „modern ember” sem jelentett nagy veszélyt a tenger óriásaira, egészen a XIII–XIV. századig. Ekkor fordulat állt be a harcban, az ember fokozatosan felülkerekedett, eszközei révén pusztította őket.

A baszkok

A XIII–XIV. században az európaiak megépítették az első igazi tengerjáró hajókat. 1180 körüli a fartőre szerelt kormánylapát első ábrázolása a winchesteri katedrális keresztelő medencéjén. 1200 körül megfigyelhető az iránytű használata a Földközi-tengeren. A XIII. században szintén

ezen a tengeren tűnnek fel a két és háromár-bocos hajók. 1255-ből való a karavella, 1270-ből a tengeri térkép első említése. 1342 a karakk első előfordulása, a XIV. század közepén jelentek meg a fogásoló zsinetek az északi hajókon. 1400 körüli évekből való a csarnakkötelek közti hágószálak első ábrázolása Danzig pecsétjén.

A technikai fejlődés magával hozta a bálnavadászatok eredményességének javulását is. A legelsők, akik módszeresen vadásztak a bálnákra, minden valószínűség szerint a baszkok voltak. Főként vizcayai bálnát és az atlanti-óceáni szürke bálnát vadászták, több okból is: egyrészt mert szép számban éltek a környékükön, lassan mozogtak, meglehetősen könnyelműek voltak és a legfontosabb ok, hogy nem sülyedtek el a haláluk után. Szerencsés esetben egy baszk hajó annyira megközelíthetett egy-egy bálnát,

Déli szünet bálnabontás közben

hogy a hajó orrában álló szigonyos könnyen beledöfhesse súlyos, kovácsoltvas fegyverét az állatba. A fegyvert erős lánc rögzítette a hajóhoz, amit még egy bálna sem szakíthatott el könnyedén. Az állatot azután vontatóra vették, kifárasztották, majd lándzsáikkal halálra szurkálták. Végül a bálnákat a partra szállították feldolgozás végett.

A XV. századra megváltozik a bálnavadászat célja; az állatot már nem húsáért, hanem zsíráért és sziláéért ejtették el. A teteget visszahurcolták a tengerbe. A zsír az urbanizálódó európai államok lámpáit táplálta, míg a szilákból különféle hasznos tárgyakat és „szaru” ablakot készítettek a manufaktúrákban. Az ennielőből árucikk lett. Élőlényből tárgy. A bálnák igazi mézszárlása ekkor kezdődött. A baszkok a XV. századra olyan eredményesen működtek, hogy vizcayai bálnát már nem volt érdemes vadászni kis számuk miatt. Az Atlanti-óceán szürke bálnáinak keleti állományát pedig kiirtották. Következő lépésük a még háborítatlanul élő északi vagy grönlandi bálnák ellen való támadás volt. 1410-ben a baszkok felhajóztak Grönland vizeire. 1440 táján Labrador és Új-Foundland környékén folytattak cethalászatot. A parton támaszpontokat létesítettek, ide szállították a zsákmányt feldarabolásra és a zsír kiolvasztására. A XV század végén a baszkok feltalálták és tökéletesítették a hajón lévő bálnazsírolvasztót, így már nem volt szükség vontatásra, az áldozatot a tengeren is feldolgozhatták. Új fejezet kezdődött a bálnavadászat történetében.

Belehevülve

A XV század végétől kezdve bálnavadászat világméretű mézszárlássá fajult. „Nehéz megérteni hogyan lelhetett örömet emberi lény ilyen rendkívüli teremtmények mézszárlásában. A gyilkolás pusztá méretei, a rengeteg elfolyt vér, az irtózatossal halom hús önmagában is elég émelyítőek. A régi cethalászok mégis nagy kedvüket lelték benne.

Vezetőik mind buzgó keresztények voltak, a bálnát a Gonosz erői legutálatosabb megtestesítőjének tekintették, és „az élet tengereinek nagy, úszó démona”-ként írták le. Úgy tűnik lábatlansága okozta, hogy a bálnát valahogy összetévesztették az olyannyira gyűlölt kígyóval és minden kígyók hatalmas urává tették meg. Kítátott száját olykor a pokol kapujaként festették le, és Jób könyve megerősítette a keresztény felfogást, hogy a szörnnyel miként is kell bánni, mondván: „Kihúzzhatod-é a leviáthánt horoggal, leszoríthatod-é a nyelvét kötéllel? Húzhatsz-é gúzszt az orrába, az állat szigonnyal átfúthatod-é? ... Telerakhatod-é nyársokkal a bőrét, avagy szigonnyal a fejét?”. A régi bálnavadászhajók kapitányai számára a Biblia felért egy vadászati kézikönyvvel, hisz a mérszálás erkölcsi igazolásán túl burkolt tanácsot is adott⁷¹

Az áldozatok elsősorban a lassú mozgású cetfajok közül kerültek ki. Az 1800-as évekre már több mint 2000 hajó fészülte át az óceánokat. Ekkorra vált kellően nemzetközivé a bálnavadászat. Bálnavadászok jöttek Angliából, Hollandiából, Franciaországból, Új-Angliából, a balti államok partjairól és nem utolsósorban Norvégiából. Eszközökben nem volt hiány. Egy-egy bálnavadászhajó a XVIII században mintegy hat darab tíz méteres csónakot vitt magával. Ezeket a könnyű, átlapolt palánkozatú, erős csónakokat hat-hat emberrel bocsátották vízre. Ha a bálna messze volt az anyahajótól, vitorlát is vittek magukkal, amelyet az állat közelébe érve leszereltek. Hajtásnyi közelségben a szigonyos megcélozta az állatot. A megszigonyozott bálna a víz alá merülve próbált menekülni, s a szigonykötélen vontatta maga után a csónakot. Időnként azonban felszínre kellett jönnie levegőért. A küzdelem akár órákig is eltarthatott. A kifárasztott bálnának a lándzsás adta meg a kegyelemdöfést. Előfordult az is, hogy a bálna mélybe rántotta a csónakot vagy akár a ha-

jót is elsüllyeszthette, azonban ez az eset volt a legkevésbé gyakori. A XVIII században a bálnavadász főbb eszközei: csáklya – a kötél vagy a bálna húzására szolgált; szigony – egy vagy kettőtostollú; lándzsa – az állat testébe szúrták vagy döfték; véső – az elejtett bálna farkára lyukat vágtak és az ezen átfűzött kötélén vontatták. A XIX századra úgy tűnt véget érnek a bálnák ellen vezetett hadjáratok, elejthető bálnák hiányában. A problémát nem a bálnák száma okozta, hanem az, hogy a barázdás bálnák családjaéhoz tartozó bálnákat nem tudták elejteni. Ide tartoztak a legnagyobb, leggyorsabb, legintelligensebb fajok. Testüket viszonylagosan vékony zsírréteg borítja, így nincs meg az a kellő felhajtóerő ami a bálnát a felszínen tartja. Ellentétben az ábráscetekkel, a szürke, a hosszúsárnyú és a vízcayai bálnákkal. Ha megöltek egy barázdás bálnát, az állat elsüllyedt, a fenékre merült, feldolgozása lehetetlenné vált. Úgy tűnt ezek az állatok megmenekülnek, ám a remény csak rövid ideig élt.

... és ekkor jöttek a norvégok

A norvégok a bálnavadászat történetébe mint a legkegyetlenebb tengerfosztogatók és egyszersmind a legkiválóbb gyilkosok vonultak be. Három új találmány fűződik a nevükhöz a bálnavadászat kapcsán. Az első, a szigonyágyú *Sven Foyn* nevéhez fűződik. Ennek segítségével a szigonyt a hozzáerősített kötéllel mélyen az állat létfontosságú szerveibe lötték, itt egy robbanótöltet segítségével belülről úgyszólván széttépte az állatot, a horgok pedig úgy beékelődtek az állat testébe, hogy ki sem lehetett ezeket szakítani. A második találmány a kis méretű, gőzzel hajtott, jól manőverezhető, nagy sebességű bálnavadászhajó volt. A harmadik, a legagyafúrtabb, az üreges lándzsa, melyet mélyen beledöftek az elpusztult állat testébe, ezen keresztül felfújták sűrített levegővel a tetemet, hogy

az állat a víz felszínén maradt. A norvégok magukhoz ragadták a hatalmat a bálnavadászat terén. 1904-ben egyedül Új-Foundland partjain 18 feldolgozójuk működött, ezekben évente átlagosan 1200 barázdás bálnát dolgoztak fel!

Módszerekben nem válogattak, a már bevált szigonyágyús megoldás mellett újakat is bevetettek. Ezek messze túszárnyalják az embertelenség fogalmát. A XX. század elején például egy Bergen környéki fjordban, az állatokat csónakok segítségével behajszolták a fjordba, a kijáratot hálókkal zárták le. Ezt követően olyan lándzsákat szúrtak az élő állatokba, melyeket előtte rothadó bálnák húzásában forgattak meg, így a bálnák vérmérgezés vagy az üszkösödés kínjai közt lelték halálukat! 1912-re számos bálnafajból már csak alig maradt valami mutatóba, így az óriásbálnából a közönséges barázdás bálnából, az ámbrás cetből, a hosszúszárnú bálnából, a szürkebálnából és a simabálnából. A bálnák megmenekülésüket az emberiség egymás közötti véres és hosszan tartó, addigi legnagyobb háborújának köszönheték, az első világháborúnak.

A két világháború alatti és közötti bálnavadászat

A norvégok nem nyugodtak, viking agyuk tovább dolgozott az eszközök tökéletesítésén. Sokat és gyorsan akartak. 1922-ben *Carl Anton Larsen*, egy norvég férfi, kifejlesztette a modern feldolgozóval is rendelkező bálnavadász hajót. Ez egy nagy teherszállító, farán egy nyílással, ahol akár egy száz tonnás bálnát is bezsilipelhetnek, hogy azután az úszó vágóhíddal kombinált feldolgozóban fejezze be életét. Szükségtelené váltak a parti telepek és a zsákmányvontatás. A hajók akár hat hónapig is vízen lehettek, őket kísérték a vadász hajók.

A második világháború kitörése a Déli-sarkvidék bálnáinak némi enyhülést hozott. Ugyanakkor más területeken, amely a ten-

geri harci övezetbe esett, visszazuhan a nehezen meginduló szaporodás. Ennek oka, hogy a tengeri háború elsősorban a felszíni hajók küzdelmét jelentette a német tengeralattjárókkal szemben. A szövetségesek tökéletesítették a tengeralattjárók felkutatására szolgáló eszközeiket, hogy kellő védelmet biztosítsanak az Atlanti-óceánon közlekedő hatalmas konvojainak, melyek főként Nagy-Britanniába szállították rakományukat.

Bálnavadászat napjainkban, kalózkodó bálnavadászok

Közvetlenül a II. világháború után megalapították a Nemzetközi Bálnavadász Bizottságot (IWC), melynek feladata gondoskodni a bálnák védelméről, vadászatáról és optimális hasznosításukról. Az IWC-re az volt a jellemző, hogy túl későn és túlzottan kis mértékben vállalta magára az állatok védelmét. A bálnavadászattal szemben egyre erősödő közvélemény nyomására az országok egymás után léptek vissza a bálnavadászattól. 1980-ban kb. 12 ország foglalkozott ezzel, legtöbbjük az IWC tagja volt. 1980-ban csak két ország, a Szovjetunió és Japán tartott fenn óceánjáró bálnavadász flottát. „Ha napjainkban a bálnákat csak törvényes bálnavadászok fenyegetnék akik alávetik magukat saját országuk és az IWC rendszabályainak, akkor joggal reménykedhetnénk, hogy a bálnák végül is megmenekülhetnek.”¹ A bálnavadászat azonban tovább folytatódik. Egy 1977-es esetről, egy ausztrál újságíró így számolt be: „A bálna alámerült és egy nagy zöld felhő robbant fel a felszínre. A vér a vízfelszín alatt 15 méterrel zölddé válik... vagy talán az állat belei voltak? A bálna a hajó jobb oldalán bukott fel, hatalmas feje teljes testhosszának egyharmada, megrázta magát, azután újra alámerült. Betöltötték a következő szigonyt, a gyilkosat, de nem tudták meglőni, mert vonaglott és forgott, egyre jobban megsebezve magát. Végül az őrszolgálat kiáltott le az árbockosárból, hogy

a bálna holtan felvetődött a felszínre, szája nyitva volt”.³

Az illegális tevékenység is megnövekedett. Jó példa erre a Sierra nevű hajó tevékenysége. Hathetes útjain akár 40-50 bálna megölésére is képes volt. 1978-ban egy MV Tonna nevű feldolgozóhajó csatlakozott az illegális tevékenységhez. 1978 júliusában, mikor egy 80 tonnás közönséges bálnát akartak a fedélzetre húzni, az MV Tonna oldalirányban megdőlt, a gépházat elárasztotta a víz, a hajó elsüllyedt, a kapitány és a legénység több tagja lelte halálát a hullámokban. 1979-ben egy Cape Fisher nevű japán halászhajó csatlakozott a Sierrához. Évente 1200 bálnát tudtak fogni. A kapitány és a legénység zöme dél-afrikai és norvég volt. 1978-ban Japán több mint kilenc millió dollár értékű olyan bálnaterméket importált, ami a Sierra tevékenységéből származott.

1979-ben a Found for Animals (Állatvédő Alap) Sea Shepherd nevű hajója, fedélzetén természetvédőkkel megtámadta a Sierrát: „...Láttam a rémült megrökönyödést a legénység tagjainak arcán. Láthatam *Arvid Nordengent*, a nagy norvég kapitányt, amint szemét kimeresztve, átkozódva és tehetlenül állt. Egy másodpercre megpillantottam egy felemelt puskát, aztán becsapódtunk. A Sea Shepherden alig éreztük az összeütközést... Jóformán a bálnavadász hajó tetején voltunk, jobb oldalra messze eltaszítottuk a hajót. A járó motor és a becsapódási szög miatt történt, hogy a hajót teljesen felhasítottuk, és így feltártuk a hajó belsejében lévő bálnahúst. 1,8 x 2,4 méteres lyukat vágtunk a bálnavadász hajón, és miközben távolodni próbáltunk, teljesen nekicsapódtunk a hajó bal oldalának, és egy 14 méteres darabon kilyukasztottuk a hajótestet.”⁴ A Sea Shepherd Anglia felé tartott, de egy portugál torpedóromboló megállította. Az eset nyilvánosságra került, amelyek eredményeképp a Sierrát lefoglalták. Norvégiában nyo-

mozást rendeltek el az illegális bálnavadászban résztvevők ellen. Több törvény született az USA-ban és Dél-Afrikában a bálnavadász ellen. Ez az eset tehát a törvény és a természetvédők győzelmével zárult. De vajon megmenekülnek-e a kihalástól veszélyeztetett fajok? Hála például Cousteau kapitány filmjeinek, mára a bálnák veszélyeztetettsége átment a köztudatba. Reménykedni kell abban, hogy az ember észreveszi biológiai korlátainak határait, és erejét és eszét ezen magas intelligenciájú lények minél jobb megismerésére fordítja. Hiszen számos rejtély övezi még életüket, például miért vonulnak a hosszúsárnyú bálnák évről évre több ezer kilométert? Mi az útvonaluk? Hogyan tájékozódnak a nyílt óceánon? A kérdések sorát még folytathatnánk. 1993-ban – Jean-Michel Cousteau szerint – a szürkebálnák az egyedüli fajok amelyeket levehetünk a veszélyeztetett fajok listájáról. Vajon meg tudjuk-e védeni azt, amit pusztítottunk, azt, amit még meg sem ismertünk? Reméljük, igen. Saját érdekünkben is.

Felhasznált irodalom

- ☞ Farley Mowat: Meg kell ölni a bálnát? Gondolat Bp. 1982 37-49.
- ☞ Marjai Imre – Pataky Dénes: A hajó története. Corvina, Bp. 1974. 369-370.
- ☞ Eric Kentley: Hajók. Park, Bp., 1994. 30-31.
- ☞ Paul és Anne Ehrlich: A fajok kihalása. Göncöl, Bp., 1995. 59-61., 259-269.
- ☞ Desmond Morris: Az állati jogok szerződése. Európa, Bp., 1995. 71-73.

Jegyzetek

1. Morris 72-73.
2. Paul és Anne Ehrlich 265.
3. Paul és Anne Ehrlich 60.
4. Paul és Anne Ehrlich 267.